

АЛТЕРНАТИВНИ ПЕРСОНАЖИ, СВЕТОВЕ И ИСТОРИИ – ЛИТЕРАТУРНИ И ТЕОРЕТИЧНИ РЕАЛИЗАЦИИ

снимка: Кристиан Янев

оформление: Кристиан Янев

ПРЕОБРАЖЕНИЕТО НА НОМАДСКИЯ СУБЕКТ ПРЕЗ ХХ В.: ОТ „БЕЗЗАКОНЕН, БЕЗДОМЕН, НАПЪЛНО БЕЗРОДЕН“ ДО „ГЕРОЙ НА ПОСТМОДЕРНАТА МИСЪЛ“

Мартин Колев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

THE NOMADIC SUBJECT'S METAMORPHOSIS IN THE 20TH CENTURY:
FROM 'BROTHERLESS, LAWLESS, WITHOUT HEARTH OR HOME' TO 'A HERO OF
POSTMODERNIST THINKING'

Martin Kolev

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

martin_kolev@slav.uni-sofia.bg

Abstract: This article focuses on the figure of the nomadic subject examined through a standardized 'sedentary gaze'. The progress of Western theory's perception of the topic is followed throughout 20th century and through it – the transformation of the nomad from an object of derogatory remarks to one of valorization. Gilles Deleuze and Felix Guattari's concept of nomadology is analyzed through its philosophical and anthropological origins and its significant interdisciplinary impact on later studies.

Keywords: nomad, nomadic subject, Deleuze, Guattari, nomadology, becoming, *A Thousand Plateaus*

Резюме: Статията се фокусира върху фигурата на номадския субект, разглеждан през един стандартизиран „седентарен поглед“. Развитието на западната теоретична перцепция по въпроса е проследено през ХХ век, а чрез него – и трансформацията на номада от обект на унижение в обект на възхваляване. Концепцията на Жил Делюз и Феликс Гатари за номадология е анализирана през нейните философски и антропологически корени и през значителното ѝ интердисциплинарно влияние върху по-късни изследвания.

Ключови думи: номад, номадски субект, Делюз, Гатари, номадология, ставане, „Хиляда плоскости“

„Сигнификаторът е всъщност крайната инкарнация на деспота“

Жил Делюз, „Номадска мисъл“¹

За древния грък надали съществува по-страшно наказание от това да бъде прокуден от полиса, да остане отвъд уютните и сигурни граници на общността. Според Аристотел например човек, който не живее с другите и е способен сам да задоволява своите потребности, е „или животно, или бог“ (Aristoteles 1995: 6). Такъв човек прилича на пул, „изолиран както при играта на „дама“ (Aristoteles 1995: 6), а изолацията му го прави и войнолюбив – по думите на „Илиада“ той е „беззаконен, бездомен, напълно безроден“ (Homeros 1971: 212). Още през периода на Класическата античност подобни нагласи на западното уседнало съзнание отчетливо повлияват на отношението към номадското население. Всъщност със съвсем малки изключения древните свидетелства за номадството принадлежат на представители на уседналото поколение – на „историци, географи, военни и администратори с малко съчувствие към пасторалните номади“ (Shaw 1982: 5). Този факт някак естествено поражда въпроса доколко подобни извори свидетелстват за действителния номад и доколко – за начина, по който той бива наблюдаван и възприеман, дооформен и конструиран от предварителните очаквания и проекции на един *поглед* (по Сартр), който ще нарека седентарен.

Същевременно фигурата на номада притежава един заплашителен, но и плодотворен потенциал за промяна, за замяна на съществуващото статукво и детериториализиране на утвърдените граници и структури. Този амбивалентен потенциал ще се реализира в изключителната метаморфоза, която фигурата на номада преживява през втората половина на ХХ в. – поне в представите на уседналото западно общество. Тогава се утвърждава присъствието на един концептуален, конструиран по-скоро теоретично, отколкото емпирично номадски субект, който очарова постмодерната и постструктуралистката мисъл – а всъщност привлича и до днес широк интердисциплинарен интерес в сферите на критическата и литературната теория, социалните и културните учения, географията, политологията, архитектурата и др. Достатъчно е да проследим начина, по който представителите на различни академични дисциплини дефинират концептуалния номад, за да потвърдим широкообхватната му, устойчива притегателна сила. Той е определян като „експлицитния герой на

¹ (Deleuze 1978: 20); всички чуждестранни произведения без упоменат превод в библиографията са представени в мой превод, М. К.

постмодерната мисъл“ (Peters 1999: 33), като „постмодерната географска метафора *par excellence*“ (Cresswell 1997: 360), като „най-уместната теоретична алегория за съвременната субективност“ (Braidotti 2011: 22), както и като „любимия мобилен субект на постструктуралистката мисъл“ (Cresswell 2011: 250). Списъкът със сходни примери може да бъде разширяван дълго.

Паралелният прочит на литературата по „номадския“ въпрос от древността и от XX в. предизвиква известна почуда – какво по-точно се е променило в западната перцепция за номадството? На какво се дължат тези почти невъздържани адмирации, които де факто осигуряват на някога пренебрегвания обект на наблюдение статуса на субект? Ейда Енгебригстен тълкува това превращение като продукт на „европейските обесии за разбиране, капсуловане и изключване на „другия“ (Engebrigsten 2017: 43) – съвременни, леко парадоксални обесии, провокирани от съществените промени, настъпили на Стария континент при прехода му „от колониална модерност към постмодерност“ (Engebrigsten 2017: 43). Твърде показателно е, че по същество западните представи за номадството не претърпяват съществено изменение – напротив, то „постепенно се превръща от термин на унижение в термин на валоризация, без неговото съдържание да се променя особено“ (Sutherland 2014: 937). Изглежда, че каквото и да се е случило, за да доведе до преобръщане на номадската парадигма, няма толкова общо с представителите на този вид население, колкото с наблюдаващия ги седентарен поглед. Ако проследим амплитудата на товаменящо се отношение през юнгианска призма, можем да допуснем, че в отношението към номадското прозира малоценната функция, „тъмната страна“ на колективното западно съзнание. Същата заплашителна, мобилна фигура, която преди се е приемала като „крайна форма на „другия“ според модернистките концепции за територия и държава“ (Engebrigsten 2017: 43), впоследствие бива прославяна от една Европа, която „се придвижва към нови форми на териториалност и държавност, олицетворявани от концепции като „свободата на движението“ в рамките на Европейския съюз“ (Engebrigsten 2017: 43). Навярно можем да разгледаме концептуалния номад като олицетворение и на по-широкомащабни, комплексни тенденции в развитието на постмодерната западна мисъл – да го разгледаме като пример за „онтологичната несигурност“, която според Ханс Бертенс е ключова за постмодерните концепции изобщо и е свързана с осъзнаването за липсата на какъвто и да било център (Bertens 1986: 46). Дали в отношението на съвременния западен човек към тази „крайна форма на „другия“ не проличават неговите собствени турбулентни изменения? Дали в рамките на съвременната държава притегателната сила

на центъра, тъй съществена за древногръцкото светоусещане, не е отслабнала значително – или дори не е изчезнала напълно?

Концептуалният номад не е единственият симптоматичен пример за разглежданите тенденции – напротив, той се родее с редица постмодерни фигури, споделящи поне отчасти неговите тревоги и визии. Такива са например скитникът на Зигмунд Бауман, олицетворяващ бежанците и търсачите на политическо убежище (вж. Bauman 2013), както и емигрантът интелектуалец на Юлия Кръстева, който е „чужденец на самия себе си“ (вж. Kristeva 1991). В същата редица можем да положим съвременния западен интелектуалец на Иън Чембърс, професионалният чужденец на Майкъл Ейгър и разбира се – пешеходеца на Мишел дьо Серто, който се противопоставя на стратегически устроеното градско пространство чрез разнообразни *тактики* – „операционални перформативности“, които „идват от много по-далеч, от една незапомнена интелигентност с хитростите и симулациите на растенията или на рибите“ (Certeau 2002: 50). До известна степен, подобни персонажи споделят и генеалогията на номадския субект, в която могат да се разпознаят и пикаресковият роман, концепцията за карнавалното на Бахтин, средновековните закони срещу свободното придвижване на бездомници и дори ранните проявления на камп естетиката².

Ако се обърнем конкретно към фигурата на концептуалния номад обаче, в родилното свидетелство ще открием имената на френския философ Жил Делюз (1925–1995) и психоаналитика и активист Феликс Гатари (1930–1992). Тяхната работа, поотделно и заедно, оказва съществено, трайно влияние както на собствената им генерация, така и на следващите – факт, който си струва отбелязването поради сравнителната им непопулярност у нас, поне на фона на техни съвременници като Дерида, Бодриар и Фуко. Всъщност тъкмо Фуко изтъква, че „вероятно един ден този век ще бъде известен като дельюзки“ (Foucault 2016: 38). Негово дело е и предговорът към „Анти-Едип“, първия том на съвместния магнум опус на Делюз и Гатари „Капитализъм и шизофрения“. Там Фуко предупреждава: „Вярвайте, че това, което е продуктивно, не е седентарно, а номадско“ (Foucault 1983: xiii). Концепцията за т. нар. номадология обаче придобива сравнително завършен и цялостен вид – поне доколкото това е възможно за такава а priori флуидна, отричаща статичното състояние концепция – във втората част на

² Марк Буут позиционира зараждането на камп естетиката (от фр. *camp* – военен лагер) далеч преди появата на емблематични трудове по темата като „Бележки за „Камп“ на Сюзан Зонтаг – още в епохата на Краля Слънце, Луи XIV, когато „спектакълът и излагането на показ на дворцовия живот се пренасяли във военния лагер, който се отличавал единствено по своята лекота и временен характер“ (Booth 1983: 40).

„Капитализъм и шизофрения“, „Хиляда плоскости“ (1980), затова тук ще се фокусирам върху нея³. Запознанството с номадологията, дори в съвсем синтезиран вариант, все пак изисква позоваването на едно по-ранно проучване, осигуряващо на идеите на Делюз и Гатари необходимата емпирична подплата. Става въпрос за „Обществото срещу държавата“ (1974) – най-популярното съчинение на антрополога Пиер Кластр, придобило култов статут в анархистките среди. Въз основа на своите наблюдения на южноамерикански племена като парагвайското аче, Кластр заключава, че подобни бездържавни общества не са задължително по-примитивна и архаична форма на управление, предшестваща формирането на държава – убеждение, характерно за западната цивилизация поне от Класическата античност насам. Напротив, Кластр смята, че „бездържавните общества са резултат от социални механизми, които се развиват и утвърждават, за да предотвратят концентрирането на власт“ (Engebrigsten 2017: 44) – за разлика от държавата, която може да се дефинира тъкмо чрез присъщия ѝ стремеж към утвърждаване и опазване на различни властови органи. Иновативният, почти скандален спрямо стандартните седентарни убеждения момент в тази трактовка е позиционирането на номадството не като по-нисше социално-еволюционно стъпало, а като равноправен контрапункт, като актуална, може би дори атрактивна алтернатива на съществуващия нормативен ред. Поставянето на номадското на еднаква политико-идеологическа, историческа и дори философска плоскост със седентарното, а не в негова подчинена позиция, подканва към директното им разглеждане в бинарна опозиция, но и към конструирането на теоретически обосновани, алтернативни наративи.

Изглежда, че тъкмо тази възможност резонира особено с Делюз и с неговия стремеж, забележим както в самостоятелните му проекти, така и в съвместните с Гатари – стремеж за узаконяването или продължаването на една философска традиция, противопоставяща се на утвърдения във френските академични среди около средата на ХХ в. философски дискурс. Една от главните мишени на този контраканоничен дельюзки⁴ проект е кантианският трансцендентален идеализъм, както си личи и по

³ Любопитен би бил въпросът какво се случва по времето на тези номадски търсения от другата страна на Желязната завеса. Сравнително по същото време, по което Делюз и Гатари конструират своята военна машина, Енчо Мутафов например разсъждава върху „подвижния човек“ – както като генерализиран феномен на съвременната епоха („Съвременният човек е подвижен човек, бе изведен от традиционното му равновесие. Подвижен е и в конкретния смисъл на думата: в бит и обществена практика, като човек на миграционни процеси“, Mutafov 1978: 117), така и в специфично български контекст („Пространството не е така загадъчно, представата за разстояние се измени страхотно, далечен носталгичен спомен е Елин Пелиновското епично движение от едно село до друго село с каруца. Всичко това определя съвременния българин като ПОДВИЖЕН ЧОВЕК“, Mutafov 1978: 7).

⁴ Стандартното назоваване на идеите на Делюз и Гатари като *дельюзки* (*deleuzian*) е симптоматично за честото недооценяване на приноса на Гатари за общия им философски проект и оставането му в сянката

следната интертекстуална полемика. Когато Кант възнегодува срещу „скептиците, един вид номади, които ненавиждат всяка трайна обработка на земята“ (Kant 1992: 42), Делъоз и Гатари отвърщат: „призованата от изкуството или философията раса е не расата, която се представя за чиста, а угнетена, изродена, низша, анархична, номадска, неизлечимо непълнолетна раса – онези, които Кант изключваше от пътищата на новата Критика“ (Deleuze, Guattari 1995: 186).

Разбира се, номадологията е само един от концептуалните маршрути, по които Делъоз поема на кръстоносен поход срещу това, което диагностицира като официален, ригиден, деспотичен дискурс. Той проследява произхода на въпросния дискурс назад през цялото развитие на западната философска мисъл: „Философският дискурс се е породил от имперския ред и преминава през неизброими метаморфози – същите метаморфози, които ни водят от имперските основи до гръцкия град“ (Deleuze 1978: 20). Тези метаморфози обаче не повлияват в дълбочина на нормативния философски дискурс, който „винаги е бил същностно обвързан със закона, с институции и договори“ (Deleuze 1978: 20) и който остава „в стриктна връзка с деспота (или поне под сянката на деспотизма), с империализма, с администрирането на неща и хора“ (Deleuze 1978: 20). Ето че отново се изправяме пред портите на полиса и пред строгата разграничителна линия, която те очертават – може би затова не е никак трудно да установим паралели между разсъжденията на Делъоз и други теории, критично фиксирани върху привидно познатата, прегледно подредена Античност. Номадологията, която Делъоз и Гатари развиват в „Хиляда плоскости“, е опит за подриване на съществуващите, вкочанени властови структури и мисловни модели, за дисекция на техните изкуствено формирани организми, но и за предлагане на ефикасна, креативна алтернатива – подобно на концепциите им за шизоанализа, тяло без органи и др.

В номадската ДНК ще различим отпечатъците на някои от алтернативните герои на Делъоз – имена, които не фигурират в академичния канон по време на обучението му в Сорбоната, но са част от неговата „контраистория“ на философията. Особено важна роля тук играят двама философи, на които той посвещава монографии в началото на кариерата си. Единият е, разбира се, Фридрих Ницше, с чиито идеи Делъоз се занимава продължително и понякога ги променя почти до неузнаваемост – такъв е философският му *modus operandi*, описан в колоритното му изказване за непорочното зачатие на

на Делъоз. Поправянето на тази философско-историческа неправда обаче не е сред приоритетите на настоящото изследване, поради което използвам *делъозски* пред по-коректното, но троваво определение *делъозо-гатариански* и пред предпочитаното от малцина изследователи *гатаръозски*.

чудовищни философски рожби. В случая с номадологията е ключова ницшеанската концепция за *ставането* в опозиция на биването, бъденето. Тази концепция, чиито корени могат да се проследят чак до Парменид, е изобщо основополагаща за „постмодерното състояние“, произтичащо от оповестения от Лиотар „край на големите наративи“, доколкото сред тях несъмнено се нарежда и наративът за автентичната, устойчива персонална идентичност. Вероятно тъкмо сингуларният начин, по който фигурата на номада олицетворява – докъде априорно, докъде в резултат на хилядолетни социокултурни, историографски и пр. напластявания – концепцията за ставането, е една от главните причини за очарованието, оказвано от тази фигура на теоретическата мисъл от Кластр насам.

Другият важен философ тук е Анри Бергсон. Делюз се занимава и с неговите трудове регулярно през своята кариера – всъщност се смята, че тъкмо той успява да измъкне Бергсон от забвението, в което е попаднал към средата на XX в., и да го интегрира обратно в „канона на ключовите мислители на своето поколение“ (Parr 2005: 26). За заниманията си с номадството Делюз заимства от Бергсон опозицията актуално-виртуално, която използва и в други свои изследвания, например в тези върху киното. Любопитно е да се отбележи, че въпросната опозиция произхожда от цитат на Марсел Пруст – в „По следите на изгубеното време“ той определя спомените като „реални, без да бъдат актуални; идеални, без да бъдат абстрактни“ (Proust 2003)⁵. Това разграничение между актуално и виртуално, с което Делюз замества традиционното философско разграничение между реално и възможно, добива все по-широка популярност през последните десетилетия поради развитието на интернет културата, компютърните игри, виртуалната реалност и т.н. То може да се разглежда като основополагащо за философския проект на Делюз изобщо, но по-важното в случая е, че изпълнява ключова функция в „Хиляда плоскости“.

Втората част на „Капитализъм и шизофрения“ е изключително любопитен и предизвикателен експеримент, в който се интензифицират редица тенденции от предните общи проекти на Делюз и Гатари: за деконструиране на съществуващи централизирани лингвистични, социокултурни и пр. структури, както и за осуетяване на формирането на нови такива; за разколебаване и усложняване на взаимоотношенията между сигнификатора и означавания обект; за извеждане до крайност на езикови и логически взаимовръзки, асоциативни вериги и т.н. Резултатът е един провокативно

⁵ Цитатът е от седмия, последен том на „По следите на изгубеното време“, излязъл след смъртта на Пруст и все още непубликуван на български – заглавието може да бъде преведено като „Възврънатото време“.

ПРЕОБРАЖЕНИЕТО НА НОМАДСКИЯ СУБЕКТ...

полифоничен, целенасочено омрачаващ значението или стремящ се към мултиплициране на значенията си и подтикващ към активна интерпретация дискурс, който напомня за дельозската концепция за шизоидна реч или на „акордните схеми, които джаз музикантите използват при импровизациите си“ (Holland 2013: 16). Един от важните въпроси, които Дельоз и Гатари проучват, предефинират и преповтарят през това шеметно пътуване из шамански практики, средновековно строителство, психоаналитични случаи и обскурни биологични теории, може да се формулира по следния начин: възможно ли е да се актуализира виртуалното, без продуктивния му потенциал да стане жертва на съществуващото статукво? Стременията на авторите са заявени в манифестното начало на книгата – в първата и по подредба, и по ред на написване глава: „въведение: Ризома“. Добилият широка популярност впоследствие ризоматичен подход работи против стандартната дървовидна структура на книжното тяло (но и на утвърдените социална операционалност, политическо устройство и др.) с нейния отчетливо миметичен характер:

Законът на книгата е законът на рефлексията, Едното, което става две. [...] Едно става две: всеки път, когато срещаме тази формула, независимо дали е стратегически изказана от Мао, или разбираана възможно най-„диалектически“ на света, се оказваме пред най-класическото и най-рефлексивното, най-остарялото, най-умореното мислене“ (Deleuze, Guattari 2009: 9).

На този тип мислене Дельоз и Гатари противопоставят ризомата (от ризом, или коренище) – нелинейна, децентрализирана, дейерархизирана система, в която всяка точка „може да бъде свързана с която и да е друга, и трябва да бъде“ (Deleuze, Guattari 2009: 12). За разлика например от лингвистичното дърво, което фиксира някакъв порядък и на всяко ниво препраща обратно към лингвистична черта, при ризомата „семиотични звена от всякакво естество са свързани с някакви твърде различни начини на кодиране – биологични, политически, икономически“ (Deleuze, Guattari 2009: 12). Забележително е, че „Хиляда плоскости“ удържа своя структурален стремеж не само на концептуално и теоретическо, но и на езиково равнище – главите, или плоскостите, непрестанно установяват връзки помежду си и според авторския замисъл могат да бъдат четени в различни последователности и комбинации, да образуват алтернативни смислови конфигурации. Фигурата на номада се вписва в поредица от концепции, обвързани по един или друг начин с ризомата: гладкото пространство, ставането (ставането-животно,

ставането-невъзприемаем, ставането-жена и т.н.), моларното, процесът на детериториализация и др. От своя страна, тези концепции съществуват в пряка, „анти-диалектическа“ опозиция с поредица от деспотични, ригидни структури: набразденото пространство, бъденето, молекулярността, процесът на (ре)териториализация.

В трактата по номадология такава роля изпълнява държавният апарат, в противовес на който – и отвъд който – е позиционирана т.нар. номадска военна машина⁶. Тя не бива да се разбира като организираното насилие в лицето на полицаи, тъмничари и пр., нито като армията, подчинена от държавата „на някакви институционални и юридически правила, които вече я превръщат просто в част от държавния апарат“ (Deleuze, Guattari 2009: 490). Всъщност най-ценното преимущество на тази машина е, че тя „изглежда несводима до държавния апарат, външна спрямо неговата суверенност, предварителна спрямо правото му: тя идва от другаде“ (Deleuze, Guattari 2009: 490–491). Държавният апарат изпитва постоянен стремеж да интегрира в системата си подобно външно явление главно защото функционира по този начин – както гласи и дефиницията на Кластр. Подобно насилствено асимилиране и интегриране води до унищожението на номадската машина, но този процес не е едностранен – тя и държавният апарат съществуват в състояние на постоянна борба за надмощие. Самото съществуване на тази „абстрактна машина на промяна“ също застрашава целостта на държавата и съдържа в себе си опасността да я детериториализира, дори и само частично или дори теоретично. „Те не престават да се противопоставят една на друга дори когато се сливат“ (Deleuze 1978: 20), уточнява Делюз в едно по-ранно свое есе, „Номадска мисъл“ (1973), съдържащо ницшеанския зачатък на бъдещия трактат по номадология. По едно иронично, „дървовидно“ стечение на обстоятелствата, постделюзските проучвания тенденциозно актуализират виртуалния потенциал на тази концепция в еднопланов, политико-идеологически ключ. Парадоксалният, деструктивно-конструктивен апетит на номадската машина обаче е насочен едновременно в много (навярно според авторската надежда – във всички) посоки, включително и към утвърдения, официален философски дискурс. Вече стана въпрос за Кант и неговото негодувание срещу скептиците, ненавиждащи всяка трайна обработка на земята. Номадологията се противопоставя на кантианската идея, че „един принцип, сила или мисловна тенденция трябва да бъдат

⁶ Делюз и Гатари наричат концепцията си за номадското още „абстрактна машина на промяна“ (или „на мутация“ в някои преводи); впоследствие Пол Патън предлага и удачния вариант „метаморфоза-машина“ (Holland 2013: 122), който обхваща всестранната ризоматична функционалност, без да прибегва до ефектно звучащата, но твърде конкретизираща милитаристична алегорика.

ограничени от някаква представа за здрав разум и точно разпределение“ (Parag 2005: 181) – тя предлага на негово място друг принцип, който предполага максимална възможност за развитие и формиране на всяка идея, мисъл, власт, способност. Делюз и Гатари илюстрират този принцип например като противопоставят на набразденото пространство гладкото. По същия начин на шаха с неговите силно специализирани фигури и ограничени, предварително зададени движения те противопоставят играта *go* с нейните еднакви, прости пулове и с едно движение, което е „постоянно, без цел и направление, без начална и крайна точка“ (Deleuze, Guattari 2009: 492).

Номадологията на Делюз и Гатари е посрещната с широк интерес, на който продължава да се радва под една или друга форма – според социолога Джон Ури тя се числи към метафорите за мобилност и пътуване, които направо „заразяват съвременната социална мисъл“ (Urry 2000: 27). Номадската теоретична перспектива е интегрирана и доразвита в работата на по-нови изследователи като Роузи Брайдоти, която въвежда в употреба и предпочитания тук термин „номадски субект“. Видното в тази замяна отчитане на различията между действителния представител на номадското население и фигурата на концептуалния номад е показателно и за основните критики срещу дельюзката теория – че в стремежа си към утвърждаване на опозицията седентарно-номадско тя борави с въпросните категории, особено с втората, по лековат и опасен начин. В своята „Апология за номадологията“ Роналд Боу показва например как Делюз и Гатари заимстват избирателно елементи от различни видове номадство (пасторално, перипатетично и др.), как концепцията за военна машина отпраща индиректно към империята на Чингис хан и не може да се отнесе към всички представители на населението (вж. Vogue 2004) и т.н. Проследяването на тази полемика изтъква вредните последствия на подобен теоретически подход спрямо номадите и напомня за съществуването на седентарното „сляпо петно“ относно техните действителни условия на живот. Същевременно редуцирането на дельюзката номадология единствено до реалните измерения на нейния исторически и антропологически идеен генезис е не просто твърде симплифициращо, но и отпраща към нейния архивраг – дървовидния тип анализ. Така или иначе, продължаващото употребяване на концепцията на Делюз и Гатари – например в актуалната концепция за „дигитален номад“ – показва, че номадството съдържа сингуларна, комплексна притегателна сила, чийто интерпретативен потенциал е не само неизчерпаем, но изглежда – и незаменим. Навярно не би било погрешно да си обясним това очарование поне отчасти с обстоятелството, че и академичният изследовател, също като номада, се характеризира със своята

„непрестанна адаптация към един променлив свят“ (Марх; цит. по Hazan, Hertzog 2012: 1).

Библиография

- Aristoteles 1995*: Aristotel. Politika. Prev. A. Gerdzhikov. Sofiya: Otvoreno obshtestvo, 1995. [Аристотел 1995: Аристотел. Политика. Прев. А. Герджиков. София: Отворено общество, 1995].
- Bauman 2013*: Bauman, Z. Globalizatsiyata. Prev. M. Dimitrova. Sofiya: Trud, 2013. [Бауман 2013: Бауман, З. Глобализацията. Прев. М. Димитрова. София: Труд, 2013].
- Bertens 1986*: Bertens, H. The Postmodern Weltanschauung and its Relation with Modernism: An Introduction Survey. – In: Approaching Postmodernism. Ed. D. Fokkema, H. Bertens. Amsterdam: John Benjamins Publishing Press, 1986.
- Bogue 2004*: Bogue, R. Apology for Nomadology. – Interventions International Journal of Postcolonial Studies, Vol. 6, 2/2004, 169–179. [date of entering 9.1.2023]. <https://www.researchgate.net/publication/233561065_Apology_for_Nomadology>.
- Booth 1983*: Booth, M. Camp. London: Quartet Books, 1983.
- Braidotti 2011*: Braidotti, R. Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory. New York: Columbia University Press, 2011.
- Certeau 2002*: Serto, M. Izobretiyavane na vsekidnevieto. Prev. E. Grekova. Sofiya: Lik, 2002. [Серто 2002: Серто, М. Изобретяване на всекидневието. Прев. Е. Грекова. София: Лик, 2002].
- Cresswell 2011*: Cresswell, T. The Vagrant/Vagabond: The Curious Career of a Mobile Subject. – In: Geographies of Mobilities: Practices, Spaces, Subjects. Ed. T. Cresswell, P. Merriman. Farnham: Ashgate Publishing, 2011.
- Deleuze 1978*: Deleuze, G. Nomad Thought. – Semiotext(e), 1/1978, 12–21. [date of entering 9.1.2023]. <https://monoskop.org/images/a/a0/Semiotexte_Vol_3_No_1_Nietzsches_Return.pdf>.
- Deleuze, Guattari 1995*: Delyoz, Zh., F. Gatari. Shto e filozofiya? Prev. R. Rusev. Sofiya, Kritika i humanizam: 1995. [Дельоз, Гатари 1995: Дельоз, Ж., Ф. Гатари. Що е философия? Прев. Р. Русев. София, Критика и хуманизъм, 1995].
- Deleuze, Guattari 2009*: Delyoz, Zh., F. Gatari. Hilyada ploskosti. Kapitalizam i shizofreniya 2. Prev. A. Koleva. Sofiya: Kritika i humanizam, 2009. [Дельоз, Гатари 2009: Дельоз, Ж., Ф. Гатари. Хиляда плоскости. Капитализъм и шизофрения 2. Прев. А. Колева. София: Критика и хуманизъм, 2009].
- Engebrigsten 2017*: Engebrigsten, A. Key Figure of Mobility: the Nomad. – Social Anthropology, 1/2017, 42–54.

ПРЕОБРАЖЕНИЕТО НА НОМАДСКИЯ СУБЕКТ...

- Foucault 1983*: Foucault, M. Preface. – In: Deleuze, G., F. Guattari. *Anti-Oedipus*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.
- Foucault 2016*: Foucault, M. *Theatrum Philosophicum*. – In: *Between Deleuze and Foucault*. Ed. N. Morar, T. Nail, D. Smith. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016.
- Hazan, Hertzog 2012*: Hazan, H. & Hertzog, E. Introduction. – In: *Serendipity in Anthropological Research: The Nomadic Turn*. Ed. H. Hazan, E. Hertzog. Oxfordshire: Routledge, 2012.
- Holland 2013*: Holland, E. *Deleuze and Guattari's "A Thousand Plateaus": A Reader's Guide*. London: Bloomsbury, 2013.
- Homeros 1971*: *Омир. Илиада*. Прев. В. Димитрова, А. Милев. София: Народна култура, 1971. [*Омир 1971*: Омир. Илиада. Прев. Б. Димитрова, А. Милев. София: Народна култура, 1971].
- Kant 1992*: Kant, I. *Kritika na chistiya razum*. Прев. Ts. Torbov. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1992. [*Кант 1992*: Кант, И. Критика на чистия разум. Прев. Ц. Торбов. София: Издателство на БАН, 1992].
- Kristeva 1991*: Kristeva, J. *Strangers to Ourselves*. New York: Columbia University Press, 1991.
- Mutafov 1978*: Mutafov, E. *Podvizhniyat chovek*. Sofia: Narodna mladezh, 1978. [*Мутафов 1978*: Мутафов, Е. Подвижният човек. София: Народна младеж, 1978].
- Parr 2005*: Parr, A. *The Deleuze Dictionary*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2005.
- Peters 1999*: Peters, J. D. *Exile, Nomadism, and Diaspora: the stakes of mobility in the western canon*. – In: *Home, Exile, Homeland: film, media, and the politics of place*. Ed. H. Naficy. New York: Routledge, 1999.
- Proust 2003*: Proust, M. *Time Regained*. Project Gutenberg Australia, 2003. [date of entering 9.1.2023]. <<https://gutenberg.net.au/ebooks03/0300691h.html>>.
- Shaw 1982*: Shaw, B. *Eaters of Flesh, Drinkers of Milk. The Ancient Mediterranean Ideology of the Pastoral Nomad*. – *Antient Society*, 13–14/1982–1983, 5–31.
- Sutherland 2014*: Sutherland, T. *Intensive Mobilities: Figurations of the Nomad in Contemporary Theory*. – *Environment and Planning D: Society and Space*, 1/2014, 935–950.
- Urry 2000*: Urry, John. *Sociology Without Societies: Mobilities for the Twenty-First Century*. London: Routledge, 2000.